

**Szociológia
Doktori
Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Havas Ádám Kornél

Szegény rokonok

**A magyar jazzszcéna szerkezete és
rétegződése**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Hadas Miklós DsC

egyetemi tanár

Budapest, 2018

Szociológia és Társadalompolitika Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Havas Ádám

Szegény rokonok

**A magyar jazzszcéna szerkezete és
rétegződése**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Hadas Miklós DsC

egyetemi tanár

© Havas Ádám Kornél

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása	4
1.1. Kutatási előzmények	4
1.2. A témaválasztás indoklása	6
1.3. Kutatási kérdések	7
2. A felhasznált módszerek	9
2.1. A „jazz-zenész” konceptualizálása.....	9
2.2. A „kvázi-etnográfiai” kutatás általános jellemzői.....	10
3. Az értekezés tudományos eredményei	12
3.1. Különbségtételek rendszere a free/mainstream jazz distinkcióban	12
3.2. A kortárs jazz esztétikai és etnikai konstrukciói: „cigány jazz” és zenei habitus	14
4. Főbb hivatkozások	17
5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk	19
Folyóiratcikkek	19
Recenziók.....	20
Konferencia előadások	21
Egyéb	21

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

1.1. Kutatási előzmények

A disszertációm célkitűzése az, hogy a 2014 ősze óta tartó kortárs magyar jazzszcéna belső rétegződését vizsgáló, alapvetően kultúraszociológiai referenciákra támaszkodó kutatás eredményeinek közlése által innovatív módon járuljon hozzá a magyar és nemzetközi kultúraszociológia és kultúratudományok már meglévő korpuszához.

A jazz studies („jazztanulmányok”) magyarországi kibontakozásával párhuzamosan e kutatás – Malecz munkáit leszámítva (pl. 1981) – az első, amely szociológiai modellalkotás igényével készül a kortárs jazz-zenészek mint kreatív munkavállalók (Umney és Krestos 2013) megélhetési stratégiáiról, presztízküzdelméiről, és elsősorban a bourdieu-i mezőkonstrukció relacionális logikájával elemzi az erőter belső hierarchiáját szervező tényezőket. A 2014 őszen általam kezdeményezett kutatáshoz Ser Ádám csatlakozott 2016 tavaszáig (Havas és Ser, 2017).

A kutatás meghatározó, kvalitatív részét, néhány transzkripció elkészítésétől eltekintve teljes egészében én végeztem. Az Institute of Jazz Studies 1952-es létrehozása óta különböző diszciplínák tudományos rangra emelték ugyan a műfaj szociokulturális kontextusainak elemzését, a kutatási terület bölcsőjének számító USA-ban is sokáig akadémiai undergroundnak számított a jazzel kapcsolatos tudományos praxis. Magyarországon a 2010-es évek második felében kibontakozó törekvésekig gyakorlatilag nem létezett árnyalt társadalomtudományi diskurzus a műfaj fejlődéséről (Havas és Ser, 2017).

A jazztanulmányok honi kibontakozása szempontjából az *Americana* folyóirat jazztanulmányi száma, valamint újabban a 101–102-es tematikus *Replika* szám fontos mérföldkönek számít. A tudományterület interdiszciplináris szemléletéhez hűen e kötet a dzsendertanulmányok, szociológia, történet-és kultúratudomány nézőpontjait képviselő kutatók munkáit publikálta (Zipernovszky és Havas, 2017).

Ha a populáris zenekutatás szélesebb horizontja felől közelítünk a jazztanulmányok emancipációjához, a Barna és Tófalvy (2017) által szerkesztett *Made in Hungary* Routledge-kötet is fontos mérföldkőnek tekinthető, melynek egy fejezetében a kortárs magyar jazz kvalitatív kutatása is szerepet kap (Szabó, 2017).

1.2. A témaválasztás indoklása

A kutatott téma konstrukcióját alapvetően meghatározza az a jazztanulmányokban széles körben elfogadott álláspont, mely szerint a jazz nem csupán esztétikai és muzikológiai koncepciókkal leírható zenei műfaj, hanem a modernitás stílusjegyeit sajátosan magán viselő *kulturális gyakorlat*.

Johnson *Jazz diaszpórák* című tanulmányában a (1) *formális*, „textusközpontú”, muzikológiai és a társadalmi kontextusokat hangsúlyozó (2) *kulturális* megközelítések eltéréseit a jazz által reprezentált különféle kulturális gyakorlatok sokszínűségével magyarázza (Johnson, 2002: 34).

Magyarországon a jazz szociológiai kutatása szélesebb kulturális distinkciók megragadásával kecsegteti a kutatót, egy sajátos zenei-kulturális mezőben cselekvő ágensek esztétikai praxisainak és gazdasági cselekvéseinek elemzése által. A magyar jazz a nemzeti kultúra szerves része, a jazz nézőpontjából szisztematikusan mégsem tárgyaltak olyan komoly szakirodalommal rendelkező témákat, mint a kreatív iparban tevékenykedő zenészek megélhetési stratégiái, a jazz zenei presztízshierarchiában betöltött pozíciója (Lopes, 2002), vagy az etnikum szerepe a művészi kifejezőeszközök megválasztásában és a szcéna rétegződésében.

1.3. Kutatási kérdések

Disszertációmban a budapesti jazz-szintér kulturális és társadalmi rétegződésének elemeit vizsgálom Pierre Bourdieu (1993, 1996) mezőelméletére támaszkodva. A kutatási kérdések arra irányultak, hogy a különböző stílusokat képviselő muzikusok milyen legitimációs

konfliktusok révén alkotják meg zenei identitásukat. Kvalitatív (mélyinterjú) módszertant alkalmazva a következő témákat és szempontokat elemeztem:

- A műfajon belüli distinkciók és rétegződés összefüggései: különbségtételek rendszere a mainstream-free jazz distinkcióban.
- Gazdasági stratégiák és presztízsszerzés kapcsolata.
- Etnikai dimenzió: a „roma jazz” konstrukciója (esztétikai vs. etnikai konstrukció).

A budapesti jazzszcéna kollektív reprezentációját is vizsgálom a közeget leginkább meghatározó releváns szempontok mentén (pl. stílusok közti relációk, generációk, megélhetés). A free/mainstream ellentét kapcsán vizsgálom az egyes pozíciókhoz köthető piaci stratégiákat, valamint a cigány származású zenészek esztétikai gyakorlatait a „zenei habitus” koncepció (Rimmer, 2012) alkalmazásával. Fő kutatási kérdéseim a téma kapcsán a következők voltak:

- A cigányzenészek számára a jazz olyan terep ahol a zenéből élés generációs tradíciója biztosította zenei diszpozíciók átörökítése

folytán, *nem csupán kompetitív viszonyba kerülnek a többségi társadalom tagjaival, de föléljük is tudnak kerekedni.*

- A „cigány jazz” esztétikai és etnikai konstrukcióinak vizsgálata során arra kérdésre keresem a választ, hogy a jazzel összefüggő esztétikai kérdések mennyiben etnicizáltak Magyarországon, valamint mennyire tekinthető „tőkének” a származás a szimbolikus és anyagi profitok megszerzésében.

2. A felhasznált módszerek

2.1. A „jazz-zenész” konceptualizálása

A kutatók tudományos orientációjától függően különböző koncepciók használatosak a jazzt játszókra. Becker és Faulkner (2009) közös könyvükben a „hétköznapi zenésznek” mellett kötelezik el magukat (*ordinary musician*). Ennek oka esetükben mind a „jazz-zenész” és a Becker (1949) által korábban használt „tánczenész” fogalmakkal való elégedetlenség volt:

míg az előbbi, a művészeti kompromisszumok nélküli jazzjáték luxusát hangsúlyozza túlzottan, a tánczenész kifejezés pedig túlságosan a kommersz zenei gyakorlatokra helyezi a hangsúlyt.

Kutatásom során a jazz-zenész kifejezést használom, mert ugyan a budapesti szcénában is rendkívül sokszínű megélhetési stratégiákat definiálhatunk, kutatásom fókuszpontjában a legitim jazz-zenész definíciójának (diszkurzív) konstrukciói állnak.

2.2. A „kvázi-etnográfiai” kutatás általános jellemzői

A 2014 ősztől 2017 őszéig – az 5 „follow up” interjút nem számítva – 27, átlagosan másfél óráig tartó interjút készítettem eltérő zenei irányzatot képviselő, generációt és származást tekintve különböző háttérű hangszeres, túlnyomóan férfi jazz-zenészekkel. A 27 interjú közül két interjút 2–3 fős minifókuszcsoportban valósítottam meg, melynek eredményeképp végül közel 50 órányi manuálisan kódolt interjú átiratát

készítettem el, amely az interjúelemzés fő empirikus anyagát alkotta. A legfiatalabb interjúalany 21 éves, a legidősebb 60 éves volt, az interjúk többségét 25 és 45 éves hangszeres zenészekkel végeztem. A meződinamika megragadása és modellezése érdekében indokolt volt alapvetően kvalitatív módszerek alkalmazása (King, 1994), ezeken belül is a (félíg-strukturált) mélyinterjú, valamint a résztvevő megfigyelés módszerei.

A megalapozott elmélet módszerének megfelelően (Glaser, 1992) a kutatás hangsúlyai finom változásokon mentek keresztül: egyes esetekben, hol az egy adott problémakörre fókuszáló félíg-strukturált mélyinterjú technika, hol a strukturált technikák domináltak. A diktafonnal felvett interjúkat és terepnaplók formájában rögzített résztvevő megfigyeléseimet egy kérdőíves kutatás (n=37) is kiegészítette. A „kvázi-etnográfiai” (Rimmer, 2012) jelzőt azért is használom a kutatásom módszerének leírására, mert noha az interjúelemzés mint fő kutatói módszer dominálja az empirikus elemzéseket, a

zenészek interakcióinak sűrű leírása, az etnográfiai módszer is hangsúlyos szerepet kap a munkámban.

3. Az értekezés tudományos eredményei

3.1. Különbségtételek rendszere a free/mainstream jazz distinkcióban

A Különbségtételek rendszere a free – mainstream jazz distinkcióban címet viselő fejezetben a műfajon belüli rétegződés összefüggéseinek esztétikai, tradícióértelmezéssel és meghatározott esztétikai pozíciókhoz kötött megélhetési stratégiáival kapcsolatos szempontjait elemeztem. A mellett érvelek, hogy a „tisza” free és mainstream pólusok jól rekonstruálható oppozíciós rendszerre állnak össze (lásd a disszertáció *1. táblázatának* oppozíciós párjait), mely alapvetően meghatározza az esztétikai praxisokat és a presztízsszerzés logikáját. Elemeztem pl. a különböző pozíciók jazz-tradíció(k)hoz való viszonyát, rekonstruáltam kiket tekintenek referenciának a magyar és a nemzetközi jazzvilágból, milyen szempontok alapján, majd a tradícióértelmezésekhez

kapcsolódó praxisokat kondicionáló osztályozási elveket és racionalizálási stratégiákat is vizsgáltam.

Az elemzés következtetései a következők voltak:

- *A zenei identitások konstrukciója során nem a kategóriák, hanem a pozíciókhoz köthető alkalmazásmódjaik, interpretációik különböznek.* A megkérdezett jazz-zenészek, beszéljenek bármilyen pozícióból is, a jazzt a kreativitás, önmegvalósítás és szabadság terepének látják.
- A mainstream és free zenészek nézőpontjából származó interjúrészek és kritikák lényege megragadható a *progresszív-traditionalista, múltközpontú-jelenidejű, ideologikus-esztétikai és újító-ortodox* ellentétpárok révén.

A *kreatív munkavállalóknak* tétélezett free és mainstream jazz pozíciók megélhetési stratégiái kapcsán kimutattam, hogy a tevékenységtípusok megítélése hierarchikus struktúrát alkot, és a mezőben betöltött pozíciótól függ az egyes tevékenységek megítélése. Ez a munkaszociológiai kutatásokhoz (Umney és Ketsos 2013) képest annyiban újdonság,

hogy a megélhetési stratégiákat a szimbolikus különbségtételek kontextusában értelmezi.

A kérdőíves kutatásban megkérdezettek szinte kivétel nélkül úgy gondolják, hogy létezik kimondottan „roma jazz”, azt azonban nem definiálták, hogy egy elkülöníthető stílust értenek-e a kategorizáció alatt vagy pusztán roma származású zenészeket.

3.2. A kortárs jazz esztétikai és etnikai konstrukciói: „cigány jazz” és zenei habitus

A disszertáció másik empirikus fejezetében a roma származású, zenészcsaládba született jazz-zenészek zenéhez való viszonyát és esztétikai gyakorlatait vizsgáltam a *zenei habitus* Bourdieu nyomán alkotott koncepciójával. A mélyinterjú és etnográfiai elemzésben egyúttal két hipotézist is próbáltam árnyalni, mely szorosan összefügg azzal a jelenséggel, hogy a városi zenei szórakoztatást kvázi monopolizáló kávéházi zenét játszó muzsikus cigányság a második világháborút követően már jazzt kezdett el játszani.

Az első felvetésem szerint a romák számára a mainstream jazzhez való erős ragaszkodásban megjelenő esztétikai dogmatizmus a társadalmi mezőben betöltött strukturális pozíciójukkal van összefüggésben. Számukra a mainstream jazz professzionális szinten játszása státuszlegitimáló elem, mely esztétikai szempontokon túl az elemzés során részletezett életstílusokkal is összefügg. Másik felvetésem alapján a társadalmilag alárendelt etnikum domináns frakciója, a jellemzően városi zenész cigány (romungró) csoport a jazz révén nem csak kompetitív viszonyba kerül a többségi társadalommal, de a követendő legitim mintául is szolgál.

Az elemzés során a történetileg kondicionált zenei diszpozíciók különböző dimenzióit világítottam meg, elsősorban a zenei szocializáció és család, valamint az életstílus és esztétikai preferenciák szempontjából. A fejezet fő következtetése a következő volt:

- A mainstream jazz elitnek tételezett csoport esztétikai gyakorlatai, kifejezőeszközei a szocializáció során

újratermelt tartós diszpozíciókkal vannak összefüggésben, mely szélsőséges esetben a zenei anti-intellektualizmusban ragadható meg, melynek legitimitációja vérségi és genetikai alapon konstruálódik, szemben pl. a free jazz-zenészek tudós referenciák kölcsönözte legitimitásával, mely az „autonóm művész zenén túlmutató ethoszát” hangsúlyozza.

Annak is próbáltam nyomatékot adni, hogy noha a belépés nem kizárólagosan „beleszületéshez” kötött:, a „roma mainstream” egy olyan felismert körként jelenik meg a kortárs jazzen belül, akik jellemzően együtt játszanak, és melynek tagjai szélsőséges esetekben *etnikai* kategóriává formálják a mainstream jazz *esztétikáját*. A tanulmányban a zenei habitus különböző típusait is bemutattam, melyek további kutatást igényelnek, egyúttal árnyalják a fejezetben leírt zenei habitus esztétikai gyakorlatokban és életstílusban megragadható dimenzióit.

4. Főbb hivatkozások

- Barna Emília és Tófalvy Tamás szerk. (2017): *Made in Hungary: Studies in Popular Music*. New York: Routledge.
- Becker, Howard S. (1949): *The Professional Dance Musician in Chicago* (kiadatlan M.A. tézis). Department of Sociology, University of Chicago
- Becker, Howard S. és Robert R. Faulkner (2009): „Do you know...?” *The Jazz Repertoire in Action*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, Pierre (1993): *The Field of Cultural Production*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, Pierre (1996 [1992]): *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Ford. Susan Emanuel. Cambridge: Polity Press.
- Glaser, Barney G. (1992): *Basics of Grounded Theory Analysis: Emergence vs Forcing*. Mill Valley, California: The Sociology Press.
- Havas Ádám (2017): A szabadság dogmatizmusa és a dogmatizmus szabadsága: különbségtételek rendszere a mainstream-free jazz dichotómiában. *Replika* (101–102): 169–196.

- Havas Ádám és Ser Ádám (2017): „Szegény rokonok” – A budapesti jazzszíntér konstrukciója. *Replika* (101–102): 147–168.
- Jonhson, Bruce (2002): Jazz as Cultural Practice. In *The Cambridge Companion to Jazz*. Cooke, Mervyn (szerk.). NY: Cambridge University Press, 96–113.
- King, Nigel (1994): The Qualitative Research Interview. In *Qualitative methods in organizational research*. Cassell, Catherine és Symon, Gillian (szerk.). London: Sage, 14–25.
- Lopes, Paul (2002): *The Rise of a Jazz Art World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malecz Attila (1981): *A jazz Magyarországon*. Budapest: TK.
- Rimmer, Mark (2012): Beyond Omnivores and Univores: The Promise of a Concept of Musical Habitus, *Cultural Sociology* 6(3): 299–318.
- Szabó Réka (2017): Kortárs magyar jazz. Egy kulturális színtér feltérképezése a résztvevők tekintetével. In *Made in Hungary - Studies in Popular Music*. Barna Emília és Tófalvy Tamás (szerk.). New York: Routledge, 37–47.

Umney, Charles és Kretsos, Lefteris (2013): Creative Labour and Collective Interaction. The Working Lives of Young Jazz Musicians in London. *Work Employment & Society* 28(4): 571–588. DOI: 10.1177/0950017013491452

Zipernovszky Kornél és Havas Ádám (2017): Lectori salutem! *Replika* (101–102): 7–12.

5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk

Folyóiratcikkek

Havas, Ádám (2018): The Logic of Distinctions in the Hungarian Jazz Field: A Case Study of Hungarian Jazz. *Cultural Sociology*. (revise and resubmit)

Havas Ádám (2018): A kortárs jazz esztétikai és etnikai konstrukciói: „cigány jazz” és zenei habitus. *Szociológiai Szemle* (megjelenés alatt)

Havas Ádám (2017): A szabadság dogmatizmusa és a dogmatizmus szabadsága: különbségtételek rendszere a mainstream-free jazz dichotómiában. *Replika* (101–102): 169–196.

Havas Ádám és Ser Ádám (2017): „Szegény rokonok” – A budapesti jazzszíntér konstrukciója. *Replika* (101–102): 147–168.

Zipernovszky Kornél és Havas Ádám (2017): Lectori salutem! *Replika* (101–102): 7–12.

Recenziók

Havas Ádám (2018): Book Review: Made in Hungary - Studies in Popular Music. Emília Barna és Tamás Tófalvy (szerk.). Routledge 2017. *A Journal of the International Association for Hungarian Studies and Balassi Institute*. 2018(02): 283–292. DOI: 10.1556/044.2017.32.1.12 (megjelenés alatt)

Havas Ádám et al. (2017): Book Review: Theorizing in Social Science: The Context of Discovery by Richard Swedberg. Stanford University Press 2014. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*. 8(1): 153–156. DOI: 10.14267/CJSSP.2017.01.12

Havas Ádám (2017): Book review: The Inaudible Music by Bruce Johnson. Foreword by Simon Frith. New South Wales: Currency Press 2000. Interneten:

<https://static1.squarespace.com/static/58bf64e6c534a5e3ac61401d/t/5931499c197aea549df14f9a/1496402337710/HavasInaudibleMusicBOOKREVIEW.pdf>

Konferenciaelőadások

Havas Ádám és Ser Ádám (2016): „*Szegény rokonok*” – A budapesti jazz színtér konstrukciója. In: XII. PEME PhD Konferencia. Koncz István és Szova Ilona (szerk.). Budapest: PEME. 111–123. ISBN: 978-963-89915-7-7 Interneten: <http://www.peme.hu/userfiles/Konferencia%20PEME%20XII.pdf>

Egyéb

Kéziratok

Havas Ádám (2018): Aesthetic and Ethnic Constructions of the Hungarian Jazz Diaspora: ‘Gypsy Jazz’ and Musical Habitus.

Tudományismertetés

Havas Ádám (2017): Budapest Jazz Club (BJC) programfüzet tudományismertető írások 2017 január-február 17. Internetem:

<https://www.bjc.hu/pic/programcard/2017-january.pdf>

Havas Ádám (2017): Budapest Jazz Club (BJC) programfüzet tudományismertető írások 2017 március/április 17. Interneten: <https://www.bjc.hu/pic/programcard/2017-march.pdf>

Havas Ádám (2017): Budapest Jazz Club (BJC) programfüzet tudományismertető írások 2017 május/június 18. Interneten: <https://www.bjc.hu/pic/programcard/2017-may.pdf>